

УДК 808.5.

XALQ KULGISI-SAMIMIY TAFAKKUR BELGISI*Xaitov Xamza Axmadovich**Buxoro davlat universiteti tadqiqotchisi, filologiy fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent.*

Annotatsiya: Maqolada xalq maydon kulgisining paydo bo'lish omillari va taraqqiyot tamoyillari va kulgi san'atining badiiy adabiyotga kirib kelish masalasi ilmiy-nazariy tahlil qilingan. Tadqiqotda xalq og'zaki ijodining lof, latifa, askiya kabi janrlarining badiiy asar taraqqiyotidagi analitik ta'sirlari o'zbek nasri namunalaridan aniq misollarni tahlil qilish orqali asoslanadi. Zamonaviy o'zbek adabiyoti taraqqiyotida xalq maydon kulgisining o'rni va ahamiyati beqiyos ekanligi dunyo adabiyotshunoslari va o'zbek adabiyoti bilimdonlarining nazariy fikrlari va ilmiy tahlillar orqali asoslangan.

Kalit so'zlar: Xalq kulgisi, universal, samimiy tafakkur shakli, ijtimoiy hayot, shaxsiy va xususiy tipik hodisalar, salbiylik, murojaat qilish, kulgili bo'lish, tarix va uning vakillari, odamlar, shohlar, sarkardalar, qahramonlar, kulgili soha, tor va o'ziga xoslik.

Аннотация: В статье научно и теоретически анализируются факторы возникновения народного смеха и принципы его развития, вопрос внедрения искусства смеха в художественную литературу.

Ключевые слова: Народный смех, общечеловеческий, искренний образ мышления, общественная жизнь, личные и частные типичные события, негативность, привлекательность, смешность, история и ее представители, народ, короли, полководцы, герои, сфера смешного, узость и оригинальность.

Annotation: The article scientifically and theoretically analyzes the factors of the origin of folk laughter and the principles of its development, the issue of introducing the art of laughter into fiction.

Key words: Folk laughter, universal, sincere way of thinking, public life, personal and private typical events, negativity, attractiveness, funniness, history and its representatives, people, kings, generals, heroes, the sphere of the funny, narrowness and originality.

KIRISH: Badiiy adabiyot musiqa san'atiga xos bo'lgan tovush va ohang imkoniyatlaridan ham, rassomlik san'atida qo'llanadigan rang va tasvir usullaridan ham, ilm-fan sohasidagi kuzatish, tanlash, baho berish, tahlil etish, xulosa chiqarish kabi prinsiplardan ham foydalanishi mumkin. Lekin xalqning yurak ohanglariga

benihoya mos bo'lgan folklor adabiyoti ta'sirida yozilgan zamonaviy o'zbek adabiyoti namunalarida lutfu nazokat beqiyosdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI: Avvalo, xalq kulgisi qanday paydo bo'ldi? Hukmdor- shohlarning davlat boshqaruv tizimi marosim va marosimlardan tashqarida, ulardan majburan chiqarib yuborilgan shov-shuv, kulgi va hazilni qonuniylashtirish zarurligiga olib keldi va badiiy adabiyotda kulgiga asoslangan janrlarning paydo bo'lishi uchun zamin yaratdi. A. N. Veselovskiy o'zining Rable haqidagi maqolasida hazilning ijtimoiy ahamiyatini quyidagicha tavsiflaydi: "O'rta asrlarda masxaraboz ob'ektiv mavhum haqiqatning huquqdan mahrum tashuvchisi bo'lgan"[1]. Xalq kulgisi ming yillar davomida qahqaha va xalq-bayram kulgi shakllari bag'rida shakllanib, himoyalangan. Kulgi dunyoni o'zining maksimal quvnoq va hushyor xususiyati bilan yangicha ochib berdi. Vaqt o'tishi bilan xalq maydonidagi bu tasvirlar saroy tomoshalariga ko'chib o'tdi va bu yerda ularning uslubi va tushunchasi ham shunga yarasha o'zgardi, albatta ("Mehrobdan chayon", "Qiziqalar" fasli nazarda tutilgan H.H.). Qadimda G'arb mamalakatlari keng nishonlangan "valintin" bayramlarida ham maydon tomoshalari, masxarabozlik karnavallari.kulgi an'analari namoyish qilingan. Mixail Baxtinning ta'kidlashicha, O'rta asrlarning boshqa barcha oddiy diniy bayramlarida, biz kirish qismida aytib o'tganimizdek, kulgi har doim bayramning folklor-kvadrat tomonini tashkil qilish orqali ma'lum bir ozmi-ko'pmi rol o'ynagan. Qadimgi an'ana Pasxa kunlarida, hatto cherkovda ham kulgi va bepul hazillarga ruxsat berilgan. Minbardan ruhoniylar bu kunlarda o'zi turli xil hikoyalar va hazillarga ruxsat bergan, shuning uchun uzoq ro'za va tushkunlikdan so'ng, quvnoq qayta tug'ilish kabi, quvnoq kulgi matnlar o'qilgan. Bu kulgi "Pasxa kulgi" deb nomlangan. Bu hazil va quvnoq ertaklar asosan moddiy va jismoniy hayotga bag'ishlangan, ular karnaval tipidagi hazillar edi. "Pasxa kulgi" sidan tashqari, "Rojdestvo kulgi" si an'anasi ham mavjud edi. Agar Pasxa kulgisi, asosan, va'zlarda, kulgili hikoyalarda, latifalar va hazillarda amalga oshirilgan bo'lsa, unda Rojdestvo kulgisi - kulgili qo'shiqlarda ifodalangan. Ammo xalq maydon kulgi madaniyati, mohiyatiga ko'ra, umummilliy hisoblanadi. Yillar mobaynida rivojlanib kelgan kulgi haqiqati hammani qamrab oldi va unga hech kim qarshilik ko'rsata olmadi. O'rta asrlarning ulkan parodik adabiyoti bevosita yoki bilvosita xalq-bayram kulgi shakllari bilan bog'liq. Mazlum xalqning orzu-istak, umidlari bilan mutanosib holda muqallidlar, masxarabozlar, qiziqchilarning tilidan aytiladigan hangomalar sayllarda ommalasha boshladi. Biroq, bu g'alaba faqat vaqtinchalik, bayramona edi, u yana qo'rquv va zulmning kundalik hayoti bilan davom etdi, ammo inson ongining bu bayramona bo'shliqlaridan dunyo va inson haqidagi yana bir norasmiy haqiqat shakllandi. Bu kulgining badiiy ifodalash masalasi edi. Mana shu ma'naviy va ruhiy istirob tufayli xalq kulgisi badiiy asarlarda aks-sado bera boshladi. Chunki hajviyot, mutoyiba, kulgi ijtimoiy hayotni aks ettirar ekan, undagi illatlar, salbiy voqea yoki faktlarni oddiy qayd

etmaydi, balki uning mohiyatini ochib berishi shart. Ammo shunga qaramay, u allaqachon asarga kirgan va ma'lum darajada o'z tasvirlarini mavhum axloqiy va'zning qandaydir ko'ngilochar ilovasiga aylantirgan. Bu kulgini qayta ko'rib chiqish jarayoni faqat keyinchalik, janrlar ierarxiasining o'rnatilishi va bu ierarxiyada kulgining o'rni bilan chambarchas bog'liq holda sayqal topib boradi. Bu hodisa badiiy adabiyotda hajvni umumlashtirish, tipiklashtirish orqali obrazlar, tiplar, hajviy xarakterlar yaratish asosida amalga oshiriladi. Kulgi moddiy va jismoniy lahza, kamaytiruvchi va tiklovchi prinsip sifatida ayniqsa mahalliy tabiatga ega bo'lgan. Xalq kulgi san'ati ta'siri ostida vujudga kelgan asarlarda yuqoridagi kabi aniq umumlashma va umumlashma- to'qima obrazlar bilan birgalikda badiiy ijodning mukammal unsuri bo'lgan hajviy tiplar ham mavjud:

“Qoravoy hamon cho'miladi. Qiztaka ko'zoynakli otinoyining raqamini izlaydi.”Kechirasiz, raqamini bering”.Ko'zlaridan tashnaligi bilinib turibdi mehru muhabbatga. Telefonchi telefonini o'padi, silaydi, peshanasiga qo'yganча bir daqiqagina uxlaydi.so'ng yana o'yin va internet dengizigz sho'ng'iydi”[2].

Badiiy matndagi “Qoravoy”, “Qiztaka”, “Telefonchi”kabi hajviy tiplar yuqoridagi obraz turlaridan shu bilan farq qiladiki, unda ma'lum bir sinf, ijtimoiy tabaqa yoki guruh kishilariga tegishli bo'lgan belgilar bilan bir qatorda bu obrazning o'ziga tegishli bo'lgan shaxsiy xususiyatlar ham keng ifoda etiladi.O'quvchining ko'z oldida ham butun bir ijtimoiy tabaqaga mansub xususiyatlarni tashuvchi, ham jonli insonga xos bo'lgan fe'l-atvorli odam obrazi gavdalanadi.Bunda ikki tomon shaxsiy va umumiy sifatlar uyg'unlashgan bo'ladi. Yani umumiylik yakkalik orqali ochiladi. Hajviy tip- xarakter yaratish hiyla murakkab adabiy-ijodiy muammo bo'lib, yozuvchidan hayotni chuqur bilishni, katt mahoratni talab qiladi.

“Meshpolvon odatdagidek maqtanib yuborganini o'zi bilmay qoldi:

-Tashvishlanmang, lo'li xola, biron yil yonimda yursa, suvda baliqni quvib ushlaydigan qip qo'yaman. Ana, Go'ro'g'li boboning chevarasi menga qo'shilib, kam bo'ptimi ?”[3]

Keltirilgan badiiy matndagi “Meshpolvon”, “Lo'li xola”, “Go'ro'g'li bobo”kabi obrazlar orqali milliy xususiyatlarga xos kulgi tiplari yaratilgan.Kulgi tiplari ijtimoiy tabaqa yoki guruhga mansub bo'lgan ko'p kishilarning fe'l- atvorlarini, odat va turmush kechirish tarzlarini o'rganib, to'plab, ularning xarakterli tomonlarini yig'ib, shuningdek bir obrazgagina xos bo'lgan jonli, individual xususiyatlarini ham topib, uni tiriltirishi va estetik ifodalashi lozim.Asilda xalq og'zaki ijodida paydo bo'lgan kulgi an'analari o'zbek adabiyoti tuprog'ida qayta ishlangan va mustahkam ildiz otgan. Bunday ifoda natijasida mavhum tendentsiya grotesk tasvirning bu tabiatini muqarrar ravishda buzadi. U tortishish markazini tasvirning mavhum semantik, "axloqiy" mazmuniga o'tkazadi. Bundan tashqari, tendentsiya tasvirning moddiy asosini salbiy momentga bo'ysundiradi: mubolag'a karikaturaga aylanadi. Ammo bu erda bu jarayon

faqat boshida. mavhum tendentsiya xizmatiga joylashtirilgan grotesk tasvirlar bu erda hali ham juda kuchli: ular o'zlarining tabiatini saqlab qoladilar va muallifning tendentsiyalaridan qat'iy nazar va ko'pincha ularga zid bo'lgan o'ziga xos mantiqni rivojlantirishda davom etadilar. Zero, xalq kulgisi juda yaxlit xususiyatga ega, butun hayotiy jarayonga, uning ikkala qutbiga (ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy) tegishli bo'lib, unda tug'ilish va yangilanishning g'alabali ohanglari yangraydi. Ammo shunga qaramay, u allaqachon zamonaviy o'zbek adabiyoti namunalari tarkibiga singgan, kirgan va ma'lum darajada o'z tasvirlarini mavhum axloqiy va'zning qandaydir ko'ngilochar ilovasiga aylantirgan. Bu kulgini qayta ko'rib chiqish jarayoni faqat keyinchalik, janrlar ierarxiasining o'rnatilishi va bu ierarxiyada kulgining o'rnini bilan chambarchas bog'liq holda yuksalish va estetik taraqqiyot qilish bosqichidir.

Xalqimizning to'yu tomoshalarida, bayramlarda latifago'y, masxaraboz va askiyachilarning aytishuvlarida, o'z asarlarida ko'targan muammolar hamon bizning qarshimizda bo'y ko'rsatib turgani badiiy adabiyotimizda ijodkorlar tomonidan mahorat bilan estetik ifodasini topgan. Jahon romanchiligi an'alarini maxsus o'rgangan M.M. Baxtin xalq maydon kulgi san'ati va madaniyati adabiyotda roman janrining shakllanishi va taraqqiyotiga poydevor bo'lib xizmat qilganligini alohida qayd etadi [4]. Agar zamonaviy o'zbek romanlari shu jihatdan kuzatilsa, bu fikrning asosli ekanligi, ularda xalq kulgi san'atiga xos ayrim elementlar muhim o'rin tutishi oydinlashadi. Dunyo xalq kulgi madaniyatining ildizlari qadimgi yunon nazariy adabiyotlarida qayd etilgan "jiddiy-kulgili" janrlarga borib taqalishini, mimlar, masallar, bukolikalar, pamfletlar, memuarlar, suqrotona, lukiancha dialoglar uning tarkibiga kirishini, asosida xalq kulgi madaniyati yotuvchi ushbu qadimiy janrlar roman janri uchun poydevor bo'lganligi olimlarning tadqiqotlarida uchraydi [5]. Kulgi chuqur dunyoqarash ma'nosiga ega, u butun dunyo, tarix, inson haqidagi haqiqatning eng muhim shakllaridan biridir; bu dunyoga alohida universal nuqtai nazar; dunyoni boshqacha ko'rish, lekin jiddiylikdan kam emas (ko'p bo'lmasa); shuning uchun katta adabiyotda kulgi ham xuddi jiddiylik kabi qabul qilinadi (bundan tashqari, umuminsoniy muammolarni qo'yadi); dunyoning ba'zi juda muhim jihatlari faqat kulgi uchun ochiqdir. Xalq kulgisi universal, samimiy tafakkur shakli bo'lib, u faqat ijtimoiy hayotning ayrim shaxsiy va xususiy tipik hodisalariga, salbiy tartibli hodisalarga murojaat qilishi mumkin, kulgili bo'lishi mumkin emas tarix va uning vakillari sifatida harakat qiladigan odamlar (shohlar, sarkardalar, qahramonlar); kulgili soha tor va o'ziga xosdir (xususiy va jamoat yomonliklari); dunyo va inson haqidagi muhim haqiqatni kulgi tilida aytish mumkin emas, bu yerda faqat jiddiy ohang mos keladi; shuning uchun adabiyotda kulgiga faqat shaxsiy odamlar va ijtimoiy quyi tabaqalar hayotini aks ettiruvchi past janrlarda o'rin beriladi; kulgi – yo yengil o'yin-kulgi, yoki yovuz va pastkash odamlar uchun ijtimoiy foydali jazo turidir. Fikrimizning dalili sifatida quyida tahlillarni keltiramiz: Atoqli yozuvchisi Omon Muxtorning "Ffu"

falsafiy romanida o'zbek xalqiga xos psixologiya, millatimizning yashash tarzi, milliy urf-odatlarini asosida ota-o'g'il Toshpo'lat va Toshtemir obrazlari badiiy ifodalanadi. Yozuvchi romanda xalq kulgi madaniyatining lof, latifa, askiyaga xos xususiyatlaridan juda ko'p o'rinlarda foydalangan. Bosh qahramon Toshpo'latning xotirasi va uning o'g'li Toshtemirning xarakterini ta'riflashdanoq kitobxon xalq kulgisiga xos mutoyibani angelaydi:

“Otam o'lganlarida, englaridan arzimagan uch-to'rt so'm pul chiqdi. Qog'ozga o'rab, ip bilan bog'langan. Ochib qaradik. Bunday yozuv; “Meni ko'rgani kelgan kimdir buni tushirib qoldirgan, topib topshiringlar. Ishondim”. Yana bir bosh qahramonga berilgan ta'rifni keltiramiz:

“Har qanday farzand otaga o'xshaydi, albatta. Lekin... Shunday kishilar borki, ular uchun bu o'xshashlik muhim ahamiyatga ega baxt, o'xshamaslik fojidadir. Dorbozning o'g'li dorboz bo'lmasa, u o'ladi. Cho'ponning o'g'li tayoqni tashlab qochsa, dala-dashtda “Cho'li iroq” yangraydi. Mulla Toshpo'lot bu toifaga kirmasa hamki, shunga yaqin, uning yetti pushti “otasining o'g'li” bo'lib kelgan edi. Boshqacha bo'lishni tasavvur qila olmas edi”[6].

Keltirilgan badiiy parchadan ayon bo'ladiki, zamonaviy o'zbek adabiyoti namunalarida kulgining ifodasi didaktik yo'nalish bilan bevosita bog'liq bo'lib, insonning har qanday illatini, ruhiy holatlarini fosh etishda adabiy estetik xususiyatlarga putur yetmaydi, aksincha, ularni to'ldiradi, qimmatini oshiradi. Toshpo'lot obrazi orqali ifodalangan satirik elementlar hech qachon kulmagandan kelib chiqqandek va quvnoq kulishni emas, balki g'azab va qayg'uni yoki, har qanday holatda zaif tabassumni ifoda etib kelgan. Asarda qahramonning jinnilik mavzusi uning atrofida har xil karnaval tojlari, qoralashlar, niqoblar va yolg'onlarning butun turkumini ochishga imkon beradi. Ushbu mavzu (qahramonning aqldan ozishi) dunyoning qolgan qismiga odatiy rasmiy tartibsizliklaridan chiqib ketishga va qahramonning karnaval jinniligiga qo'shilishga imkon beradi. Toshmurod obrazida bu motivlar qanchalik zaiflashgan bo'lmasin, baribir ularda jonlanayotgan moddiy-tanaviy tip bilan xalq-bayram kulgi uchqunlari yonib turadi. Ammo an'anaviy karnaval motivlari va tasvirlarining bu chuqurroq xususiyatlari bu erda deyarli muallifning irodasi va ongiga zid ravishda namoyon bo'ladi.

Zamonaviy o'zbek adabiyoti kulgiga o'ziga xos munosabatini, birinchi navbatda, o'zining adabiy faoliyati va adabiy baholari bilan ifodalaydi. Ammo kulgini dunyoqarashning universal shakli sifatida oqlaydigan nazariy mulohazalar bizga qadar qadimgi miflarda, mumtoz adabiyot, jadid davri adabiyotida juda ko'p ifodalangan. Yozuvchi Omon Muxtor milliy urf-odatlarimiz asosida “ota vasiyati”, “ota merosi” kabi ijtimoiy hodisalarni tasvirlashda xalq kulgi madaniyatining boy merosidan o'z o'rnida mahorat bilan foydalangan. Toshpo'lotning otasidan na ma'naviy, na moddiy meros qolmaganligi, Mulla Toshpo'lotning o'zi va “yetti pushti

“otasining o’g’li” bo’lib kelganligi” shu bilan birga hayotda “boshqacha bo’lishni tasavvur qila olmasligi”, shu toifa odamlarning jamiyatimizda juda ko’p uchrashi kinoyali tarzda tasvirlanadi. Xlq maydon kulgi madaniyatining badiiy adabiyotga ta’siri millatning milliy xususiyatlarini badiiy ifodalash bilan bir qatorda ajdodlarimizga xos rasmiy madaniyat masalasi, ikkinchi tomondan yerli aholiga xos tubjoy, xalq madaniyatining alohida o’zaro ta’siriga asoslangan hodisa sifatida qarash imkonini beradi. Biz kinoya kulgisi deb qaragan holat aslida xalqimizning ma’naviy yuksak tuyg’ularini, o’ziga xos xarakterini ifodalaydi: “Meni ko’rgani kelgan kimdir buni tushirib qoldirgan. Topib topshiringlar. Ishondim”. Mana shu jumlada tashqi tomondan kitobxon “qoldirgan merosi arziyas chaqa ekan”deya istehzoli kulgi tuyg’usini his qilsa, ikkinchi muhim jihati Sharq xalqlariga xos yuksak ma’naviy tarbiya- “omonatga xiyonat qilmaslik” falsafasi tasvirlangan. Shu o’rinda xalq kulgi madaniyatini badiiy adabiyotga ta’sirini o’rgangan yevropalik adabiyotshunos olim Yu.M.Feldmanning quyidagi fikrlarini keltirish joiz;” Qanchalik paradoksal tuyulmasin, yuqori(omonatga xiyonat qilmaslik) va past (arzimagan chaqa, u ham birovniki) badiiy tasvir o’rtasidagi munosabatni hisobga olmasdan turib, kulgi adabiyotining mohiyatini tushunib bo’lmaydi”[7]. Obrazlar harakatida, shuningdek, personajlarning nutqlarida, oddiy odamlarning jamoat va shaxsiy faoliyatini ko’rsatma sifatida tasvirlash (Mulla Toshpo’lat bu toifaga kirmasa hamki), hajviy tasvirlar orqali hazilga yaqinlashsh, latifanamo kulgili lahzalarni ifodalash orqali yozuvchi xalq kulgi madaniyatining keng imkoniyatlaridan foydalanadi.

O’zbek hikoyalarining juda ko’plarida ham xalq kulgisi ta’siri sezilib turadi. Zamonaviy o’zbek adabiyoi hikoyachiligida o’ziga xos uyg’onish, yangilanish jarayoni kechmoqda. Ma’lumki, badiiy ijodda muayyan yo’nalishning yuzaga kelishi tasodifiy hodisa emas. Har qanday tamoyilning vujudga kelish tarixi, ko’lami, miqyosi, tarixiy genezisi bo’ladi. Badiiy adabiyotdagi tamoyillarning vujudga kelishi badiiy tafakkurdagi o’zgarishlar jarayonidan boshlanadi. Bu olamda har bir inson, millat va xalq hayotining ma’nosini o’zini o’rab turgan muhitdan, milliy urf-odatlar, elu yurtiga xos azaliy fazilatlardan kelib chiqqan holda tushunadi. Tabiiyki, bu tushunchalarning har birida hayotiy asos, ibratli jihatlar bor. Jumladan, bizning xalqimiz ham bu borada butun bir qarashlar sistemasi, yaxlit hayotiy falsafaga ega. O’zbeklar, boshqa xalqlar qatori, farzand, oila, Vatan va millat, elu yurt kabi tushunchalarni muqaddas deb biladi. Ularni milliy qadriyat darajasiga ko’tarib, har birini pok, dahlsiz saqlash uchun bor kuch-g;ayrati, bilim va tajribasini ayamadan mehnat qiladi. Shunday qadriyatlar qatori necha asrlardan buyon xalqimizning kundalik hayotida asosiy maslak-muddao bo’lib kelayotgan, uning uchun milliy xarakter va mintalitet, an’analar negizini belgilab beradigan mezunga aylanib ketgan yana bir tushuncha borligini ham ta’kidlash o’rinlidir. Bu tushuncha yaxshilik va andisha nomli oddiy so’z bilan ifodalanadi. O’zbek hikoyalarida mana shu tushunchalarning ifodalari bilan bir qatorda

milliy madaniyat hisoblangan kulgilikning mutanosib tasviri xalqona xususiyatlarning badiiy talqinidir. Fikrimizning dalili sifatida yozuvchi Ne'mat Aminovning quyidagi hikoyasini tahlilga tortamiz:

“-Dastlab Samad muallimga xabar qo'yinglar. Manga alifboni o'rgatgan. Janozaning ixtiyorini Karomatovga qo'y. Amon keltirgan o'zbekcha Qur'onni domoding Ahmadga ber, o'qisin.... Qoqishtuvondan usto Nurboyni ayttinglar....

-Axir, u kishi....

E, e... gapimga quloq sol, o'zi o'lgan bo'lsa, o'g'li, aka-ukalari bor... Shofirkonga, usto Quadratga tilpon qilinglar... Tesha boboga moshin yuboringlar.. Mandan hech qo'rqma.. Faqat omonatni sog'-omon Haqqa topshirib olsam bo'ldi... Tana, ana shu tana qoladi... Hech narsadan qo'rqma... lahadga jasadimni o'zing qo'y ,taylog'im...”[8].

Keltirilgan badiiy matnga e'tibor bersak, Abdulla Qahhor uslubiga xos ifodani ko'ramiz (“Tobutdan tovush” nazarda tutilyapti X.X.). Fojiali vaziyat hisoblangan otaning so'ngi safar oldidan aytayotgan vasiyati tasviridan mahorat bilan ifodalash orqali mutoyiba kulgisi paydo bo'lgan. “..Samad muallimga xabar qo'yinglar. Manga alifboni o'rgatgan”, jumlasida o'zbek millatiga xos milliy xususiyat andishani tasvirida kitobxonda og'ir vaziyat, so'nggi manzil safari arafasida “alifboni o'rgatgan muallifga nima bor?!”,- degan kulgili holat paydo bo'ladi. Aslida, biz yuqorida ta'riflagan o'zbekona andisha har qaysi xalq hayotida ko'pdan-ko'p qadriyat va an'analar, yangi-yangi g'oya va qarashlar sistemasini shakllantiradigan tushuncha ekanini kitobxonga anglatish yozuvchining maqsadi edi. Xalqimiz bu haqiqatni qadim-qadim zamonlardan boshlab g'oyat chuqur anglagan. Shunday an'analar ruhida tarbiya topgan otabobolarimiz bu olamda yaxshilik qilganga albatta, yaxshilik qaytadi, degan ishonch e'tiqod bilan yashab kelganlar. Adib xalqona sodda dialektal tilning keng imkoniyatlaridan mohirona foydalanadi. Bu uslubni qo'llagan ijodkor mazkur sodda va samimiy obrazning o'z tilidan xalqona kulgini ifodalashda foydalanadi. Chunki yozuvchi o'sha toyifa tilini yaxshi bilibgina qolmasdan, balki undan kulgi ifodalovchi ibora va jummalarni mohirlik bilan o'z o'rnida ishlata olishi katta mahorat talab qiladi. Temirchi chol (vasiyat qiluvchi) katta xalq vakili. Yozuvchining ustaligi shundaki, u mazkur kishilarga xos bo'lgan umumiy til xususiyatlarini bir obrazga shundayicha taqib qo'ymasdan, balki til sohasida ham umumiylik va xususiylilikning o'zaro didaktik aloqada bo'lishini ta'minlaydi, ya'ni umumiy til xususiyatlaridan faqat individual obraz uchun zarur tomonlarni tanlab oladi va shu nutq orqali samimiy, beg'araz kulgini ifodalaydi. Mazkur individual obrazda esa butun bir xalqning, millatning barcha asosiy xususiyatlarini jamlaydi. Shu bilan birga forscha-ruscha so'zlarni ishlatish orqali yana kitobxonda kulgi kayfiyatini mustahkamlaydi.”..Amon

keltirgan o'zbekcha Qur'onni **domoding** Ahmadga ber o'qisin".Mana bu yo'l-yo'lakay aytilgandek tuyiladigan jumlada ham ziyrak kitobxon anglyadigan kinoyali kulgi ifodasi mavjud. Qur'on iymonga chaqiruvchi manba hisoblanadi, uni asliyatdan o'qish esa ma'lum darajada ilm talab qiladi. Uni aynan o'qishi shart bo'lgan shaxs-domod (kuyov) "o'zbekchasini" o'qishi vasiyat qiluvchining tomonidan alohida ta'kidlanishi aynan kuyov ya'ni "domod" iymon tarbiyasiga muhtojligini anglatadi va yana kitobxonda zavqu shavq paydo bo'ladi.Qardosh xalqlardan o'zlashgan so'zlarning badiiy matnda buzib talaffuz qilinishi lingvistik nuqtai nazardan makoronizmlar deb yuritiladi.Makoronizmlar "tilpon"(telefon), "moshin"(mashina) orqali orqali kulgi uyg'otish hodisasi o'zbek ijodkorlarining juda ko'plarida uchraydi.Ayniqsa, Anvar Obidjon, Otkir Hoshimov, Ne'mat Aminov kabi.Biz bunday til munosibligini,ya'ni shaxs bilan tilning birlashib ketganligini Temirchi bobo obrazida yaqqol ko'ramiz. Ko'rinib turibdiki ,bu xildagi gapirish, so'zlashuv uslubi Temirchi bobo obraziga xosdir. Yozuvchi mazkur obrazlarni tasvirlashda birdan-bir vosita personajlarni o'z tilida gapirtirish yo'li bilan kulgi uyg'otadi.Shuning uchun ularning tilida goh haqoratimiz so'zlar,goh hayot ikr-chikrlariga xos so'zlar ba'zan esa mutoyibali o'xshatishlar ham qo'llanib, kulgi hosil qilish uchun xizmat qiladi. Badiiy matnda "Qoqishtuvondan usta Nurboyni ayttinglar.

-Axir u kishi...

-E,e gapimga quloq sol, o'zi o'lgan bo'lsa, o'g'li, aka-ukalari bor". Mana shu o'rinda vafot etgan kishini chaqirtirish hodisasi kitobxonda kulgi kayfiyatini paydo qilish bilan bir qatorda, hayot mantiqi mavjudligini ifodalaydi.Biz real hayotda so'nggi manzilga ketayotgan odamning boqiy dunyodagi marhumlar bilan muloqotga kirishish holatlariga guvoh bo'lamiz. Tasvirda yozuvchining mahorati yordamga keladi va chol tezda o'zini o'nglab oladi. Nurboyning o'zi bo'lmasa o'g'li, aka-ukalari borligiga ishora qilish orqali millatimizga xos andisha mafkurasi estetik ifodalangan. Hikoyada ota farzandi naberali kishi bo'lishiga qaramasdan "taylog'im" deb murojaat qilishida ham samimiy kulgi ifodasi bilan bir qatorda yuksak va buyuk millatga xos ota-o'g'illik rishtasi tasvirlanadi.Dunyodagi genetic jihatdan eng yaqin insonlar- ota va o'g'ilni o'zaro bog'lab, yaqinlashtirib turadigan qudratli kuch o'zbekona mehr hisoblanadi.Binobarin, ana shu mo'jizaviy kuch bo'lmasa, ota-ona va farzand o'rtasidagi munosabatlar ham begona odamlar o'rtasidagi oddiy munosabatlardan farq qilmay qoladi. Yozuvchi oddiygina erkalash ma'nosida qo'llanuvchi "taylog'im" so'zi orqali kulgi ifodasini paydo qilsada, aslida bu so'z muhim milliy va umumbashariy didaktika uchun xizmat qiladi. Mohiyatan, maydon kulgi tomoshalari, xalq maydon kulgisi, askiyalar, latifalarning ham mag'zida tarbiya yotadi.N.Aminov xalq va millat ruhini yaxshi bilgani bois hikoyalarda hajviy holatni xalqona hikmat tarzida ifodalaydi.Hayotiy voqea va hodisalarni juda sinchkovlik bilan kuzatadigan va undan

tamomila milliy ma'nolar topa oladigan ijodkor sifatida qadrlidir. Hatto otaning vasiyatidan ham samimiy kulgini topadi. Shu bilan birga Sharq xalqlaridagi ota-o'g'il munosabati (taylog'im), o'zbekona andisha (Samad muallim, u menga alifboni o'rgatgan), insoniy mohiyatga tegishli bo'lgan do'stga sadoqat (o'zi o'lgan bo'lsa o'g'li, aka-ukasi bor) kabi xalq hikmatlariga xoslik ifodasini chiroyli ranglarini topadi. Ne'mat Aminovning hikoyalari sunisi bilan qimmatliki, u hayot achchiq haqiqatlaridan, qarama-qarshiliklaridan, hayot dialektikasidan aslo ko'z yummaydi, yuz o'g'irmaydi, balki shu tinimsiz harakat ichidagi obyektiv borliqdan xalq kulgisiga xos tasviriy ifodalarni topadi.

XULOSA: Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash kerakki, bu dunyoda faqat yaxshilikni o'zi bilan hech narsaga erishib bo'lmaydi, ezgulikka biroz quvvat-gohida ayyorlik, gohida aldov, gohida zar, gohida zo'r-xullas, qulay bir vosita, qurol ham kerak bo'ladi. Mana shu ma'naviy qurol sifatida xalq kulgi madaniyati yozuvchiga keng imkoniyatlar eshigini ochib beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Veselovskiy A.N. «Izbranniye stati» L. 1939.ctr-441-442.
2. Jovliyev J. «Qo'rqma». Roman. Toshkent. Nihol. 2020. B-130.
3. Obidjon Anvar. «Yengilmas Meshpolvon». Toshkent. Ziyonashr. 2019. B-46.
4. Baxtin M.M. «Epos va roman» (Romanni talqin etish metodologiyasi haqida) Filologiya masalalari. 2005.5-son, b-239.
5. Baxtin M.M. «Romanda zamon va xronotop shakllari. Tarixiy poetikadan ocherklar. Rus tilidan Uzoq Jo'raqulov tarjimai. Toshkent. Akademnashr. 2015. b-22.
6. Omon Muxtor. «Ffu». Toshkent. Sharq. 1997. b-6, 10.
7. Lotman Yu.M. «Tanlangan maqolalar». III jildli. II jild. Tallin. 1992-1993. B-231.
8. Aminov N. «Temirchidan qolgan tillolar». Toshkent. Kamalak. 1995. b-68.
9. Khaitov H., Amonova S. ЎЗБЕК ҲИКОЯ ВА ҚИССАЛАРИДА КУЛГИ МАДАНИЯТИНИНГ ИЛДИЗЛАРИ // Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 2. – С. 140-144.
10. Ahtamovich H. H., Shixnazarovna J. A. О 'QUVCHILAR О 'ZLASHTIRISH DARAJALARINI TASHHISLASH // PEDAGOGS jurnali. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 306-309.
11. Axmadovich X. X. et al. ENG QADIMGI MA'RIFIY YODGORLIKLARNI О 'RGANISHNING АНАМИЯТИ // PEDAGOGS jurnali. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 281-285.
12. Хайитов Х. А. ҒАФУР ҒУЛОМНИНГ ХАЛҚ ЛАТИФАЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ МАҲОРАТИ // Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 3. – С. 679-687.